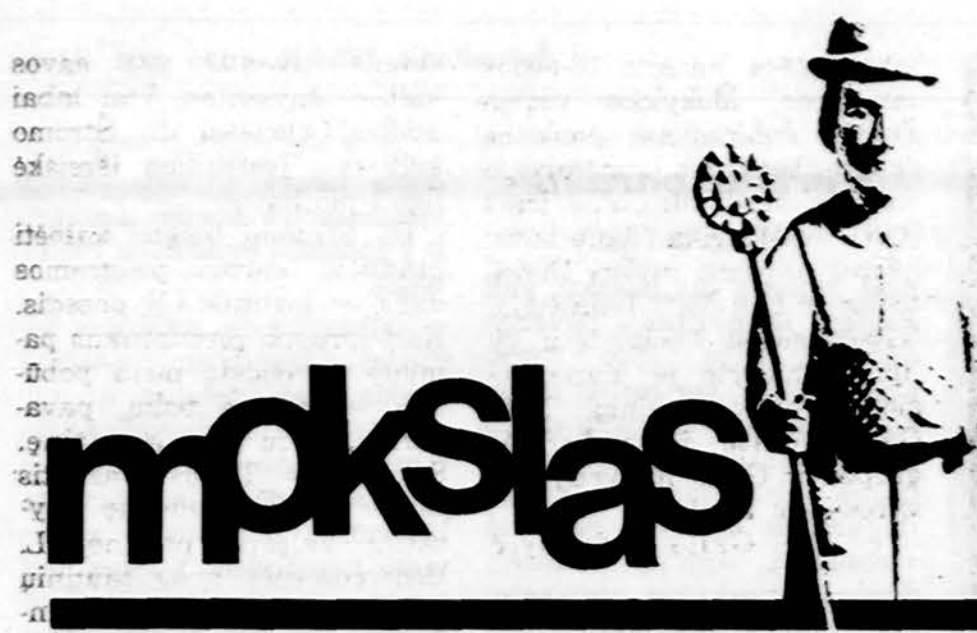

mokslas • menas • literatūra

DRAUGAS

ANTROJI DALIS / 1984

KOVO MĖN. 24 d. / MARCH 24, 1984

PART TWO — Nr. 60(12)

Šiame numeryje:

Knygos apipavidalinimu besirūpinant.
Idealizmas ir tragizmas Juozo Keliuočio gyvenime.
Jurgio Jankaus apsakymas „Užmiršta nuodėmė“.
Grant Wood paroda Chicagos meno institute.
Vienas iš unikumų Amerikos mene — Grant Wood.
Iš šiuolaikinės amerikiečių poezijos.
Birutės Šlajutės-Nalienės „Kalnų gelytė“.
JAV LB 1983 m. literatūros premija — Kazimierui Barėnui.

Kertinė Paraštė

Knygos apipavidalinimu besirūpinant

Lietuviškoji knyga ir apskritai spauda yra negincijamas mūsų kultūringumo rodiklis. Apie knygą spaudoje prirašyta, pragrauduota nemažai. Mūsų rašytojai, mokslo žmonės savo talentu, įgytų žinių neslepia, neužkasa, taigi skustis negalime. Tas pats ir su leidėjais. Jie aukojasi, žinodami, kad susilauks tik nuostolių, priekaištų ir rūpesčių. Vienas jų didžiųjų rūpesčių, kad knygos tiražai lieka neišparduoti. Mūsų naujieji ateiviai ir jų prieauklis, ačiū Dievui, ekonomikai gerai įsikūrę, tik negerai, kad jų susidomėjimas lietuviška knyga tolydžio mažėja. Atvirkščiai proporcingas procesas su jų ekonominiu pajėgumu. Ypač tas pastebimas jaunesnėje kartoje, akademiniuose sluoksniuose. Iš tikrųjų tai beveik natūralus reiškinys, pastebimas generacijų kaitoj.

Grįžtant prie knygos, reikia paminėti vieną iš kelių priežasčių, dėl kurių dažnu atveju mūsų knyga negali iškart patraukti skaitytojo ar perkėjo akių. Tai jos išvaizda, estetinis apipavidalinimas. Jau nesnieji akademikai yra „išlepinti“, besimaitydami tarp amerikietiško leidinių, jų apstulbinančio gausumo ir įvairumo. Jie, kaip kiekvienas intelektualas, nori, kad knyga puoštu jų darbo kambarį ar saloną. Lietuviškoji knyga ne taip retai daro skurdų įspūdį, atkristinai apipavidalinta, nors jos turinys ir būtų vertas dėmesio. Iš dalies jie, taip sakant, teisūs. Per mažai kreipiamės dėmesio į knygos estetinę pusę, kuri ją daro labiau patrauklią jau iš pirmo žvilgsnio.

Pirkėjas ar skaitytojas, pamatęs naują knygą, pirmiausia pažvelgia į jos viršelį ar aplanką. Jei tas elementas nepatrauks, o autorius ar knygos pavadinimas dar nieko nesako, knyga bus nepaliesta. Todėl leidėjai ir stengiasi susieškoti gerų dailininkų, iliustratorių, kad jie savo talentu praturtintų ir knygą. Kai kurios leidyklos, pvz. [Laisvę fondas lietuviškai kultūrai

ugdyti arba Algimanto Mackaus fondas ir kt. visus leidinius leidžia kietais, dailininkų papuoštais viršeliais. Tačiau dažnai leidėjai skundžiasi, kad nemaža žinomų dailininkų nesiima knygų iliustravimo; jiems tai esąs „per daug smulkus“, neįdomus reikalas, jie jaučiasi pašaukti piešti tik didelius paveikslus. Užmiršta tačiau jie, kad didelių paveikslas puoš tik vieno, kurio pirkėjo namo sieną, ir niekas apie tai nežino, o iliustruota knyga ar aplankas bylos apie dailininką tūkstančių akims.

Kitas nepatogumas knygai, kai jos iliustratorius taip ją papuošia, kad pirkėjas nežino kaip ją paimti, negali išskaičiuoti net jos pavadinimo. Tai ne knygos aplankas, bet jau rebusas; reikia šifruoti autoriaus vardą. Tuo tarpu amerikietiška knyga nori iš pirmo žvilgsnio pasakyti, kas jos autorius, kaip ji vadinasi ir keliais brūkšniais arba ryškiais vaizdais atskleisti turinį, knygos esmę. To ypač reikėtų laikytis, kai leidžiamos knygos vaikams. Užmirštame, kad vaikas atkreips dėmesį, tik į jam pažįstamo pasaulio vaizdus — paukštį ar vilką, mišką ar upelį, bet ne spalvų ir linijų žaisimą, kuris tinka tik meno leidiniams.

Prie knygos patrauklumo ir pasisekimo priskirtinas kitas elementas. Tai išlaikymas tam tikro stiliaus, susiklausymas, sutarimas tarp leidėjų ir spaustuvų. Pas mus to net labai stinga, mes nepasimokom nei iš amerikiečių, nei iš leidėjų tenai, anapus geležinės uždangos. Išleidom ne šimtus, bet tūkstančius knygų per tuos pastaruosius trisdešimt daugiau metų, bet nesutarėm, kaip knygų nugarėlės dėti pavadinimus. Gerai, jei knyga pakankamai stora, ir antraštelė telpa skersai nugarėlės. Bet tokių leidinių nedaug. Ant plonesnių kartais dedame iš apačios į viršų, kartais iš viršaus į apačią. Kaip kada kas nori. Tikras chaosas. Kai tokios knygos išsiriškioja lentynoj, ir (Nukelta į 2 psl.)

Idealizmas ir tragizmas Juozo Keliuočio gyvenime

ALGIS A. REGIS

Kovo 25 dieną sukanka vieneri metai nuo Juozo Keliuočio, žymaus visuomenininko, žurnalisto-filosofo, *Naujosios Romuvos* žurnalo kūrėjo ir redaktoriaus, mirties. Savo idealistine kultūrine veikla jis subūrė platų įvairių ideologinių apimčių visuomeninių veikėjų telkinį, suskatusį ieškoti naujų kultūrinių aukštumų dar neseniai nepriklausomu gyvenimu žengti pradėjusiai tautai. Ši intelektualinė talka nebuvo apsunkinta jokiais organizaciniais varžtais, todėl jos apimtis buvo plati ir gili, kaip patys gyvenimas. Iš esmės tai buvo mokslus savame krašte baigusios naujosios kartos prasiveržimas į tautinio ir valstybinio subrendimo rytojų, pradėjusį kurti naują epochą. Šios epochos idealistinė vaga pamažu įgavo tokią platą taktiką, kad ją prilaikyti galėjo tik įžūlių okupantų fizinio smurto priemonės. Ištikimybės pajutimas savai tautai ir valstybei, tačiau, jau buvo brandus ir visuotinis. Prievartinių santvarkų ideologinės motyvacijos ne švelnino, bet stiprino jų nepriimtumą. Neatlaikius kergimas prievartinės santvarkos ideologijų tautoje išsukė atkaklią rezistenciją. Juozo Keliuočio ir *Naujosios Romuvos* bičiulių sukurtas Lietuvos Vieniybės sąjūdis yra tos epochos atspindys. Jis pasireiškia kaip vienas iš 15-kos rezistencinių grupių, sudarančių Vlika.

Dar labai jauname amžiuje Juozas Keliutis įgijo plačios patirties visuomeniniame gyvenime. Jis buvo mėnesinio žurnalo *Pavarso* redaktorius, vėliau katalikiškos minties politinio dienraščio *Ryto* redaktorius, moksleivių žurnalo *Ateities spinduliai* leidėjas ir redaktorius, o taip pat daugelio populiarių straipsnių autorius ir vertėjas. 1926 metais baigęs Vytauto Didžiojo universiteto teologijos-filosofijos fakultetą ir trejus metus Sorbonos universitete, Prancūzijoje, studijavęs filosofiją, literatūrą, žurnalistiką, meną ir sociologiją, Juozas Keliutis anksti išėjo į gyvenimą, jam gerai pasiruošęs. Iš prigimties būdamas idealistu, jis giliu įsijautimu stebėjo visuomeninio gyvenimo trūkumus bei netobulumus, kėlė juos aikštėn ir stengėsi nurodyti kelius jiems šalinti. Jis pramatė net artėjančius tarptautinius konfliktus ir sielėjosi jų grėsmę lietuvių tautai. Savo visuomeninės filosofijos metmenyse *Visuomeninis idealas*, išleistoje 1935 metais, jis sielvartauja, kad „Dangus apdengtas juodais debesimis. Audringa naktis pagimdys naują epochą. Šiuo metu ypatingai reikalingas idealas, kurs, kaip žvaigždė jūrininkams, mums nušviestų kelią, vedantį į naują gyvenimo uostą“ (5 psl.). Nuostabus buvo šis pramatas. Vystydamas šią mintį ir čia jis bando surasti atsaką. Jis dėsto, kad toks tautinis idealas turėtų būti pagrįstas giliausiais žmogaus troškimais, nuolat viliojančiais eiti pažangos keliu. Seima, tėvynės meilė, laisvė, krikščionybė privalėtų būti šio idealo pagrindais. Argi tai nėra pagrindinės tautos stiprybės atramos didžiojoje tautai ištikusioje tragedijoje ne tik okupuotoje tėvynėje, bet ir toli už jos pabirusiose lietuvių bendruomenėse.

Tautos žadintojai ir laisvės kovų savanoriai atstatė nepriklausomą Lietuvą, bet jos vidujinis prisikėlimas buvo labai sunkus. Lietuvos sostinė klastingai pagrobė lenkai, sunkiai išsilaisvinusiame Klaipėdos krašte dominavo vokiečiai. Laikinojoje sostinėje Kaune nelabai galėjai susikalbėti lietuviškai. Didėnį trečdalį gyventojų sudarė žydai, šalia verslo gyvenę savo uždaru bendruomeniniu gyvenimu.

Juozas Keliutis (1902.VIII.22—1983.III.25)

Lenkomaniskumo vėžys dar laikė apsmaugęs didelę miescionijos dalį. Bažnyčiose lietuvių kalbą reikėjo atsikovoti, kartais net per kraują. Tik palaipsniui lietuviška maldą ir apeigas galėjo įsigyventi bažnyčiose. Viešojoje aplinkoje rusiška ir žydiška spauda. Tik retai išgirdavai kalbant lietuviškai. Prekybos įmonės mirgo išskobomis keturiomis kalbomis: lietuvių, rusų, žydų ir vokiečių. Nebyliuose kino teatruose veiksmas ekrane buvo aiškinamas trijų kalbų tekstais. Miesto savivaldybės rinkti atstovai užstojo ir net rėmė tokią re-

tavarką, nes ten kaip tik ir dominavo žydų, rusų, lenkų ir vokiečių kalbos ir nuotaikos. Tik po dešimtmečio autoritetinės santvarkos potvarkiais šitos „Babelio bokštas“ buvo pašalintas. Tačiau miesto išsienėjusios sveltimos kalbos ir kultūros sunkiai integrovosi į naują lietuviško gyvenimo vagą. Per kartų kartas nutautėjusiai miescionijai lietuviški interesai buvo svetimi, nesuprantami ir nepatraukūs. Pačių lietuvių tarpe vyko didelis politinis nesutarimas ir politinių grupių tarpusavio kovos. Seimas buvo paleistas, nebaigęs kaden-

cijos, ir nauji rinkimai vyko dideliu įnirsimu vienu prieš kitus. Neliko laiko rūpintis įgyvendinimu lietuviškos kultūros ir nusikratymu klaidų praeities liekanų. Tautinei konsolidacijai reikėjo naujų lietuviškos kultūros židinių, visiems priimtinių sąjūdžių ir vadovų. Jiems tiko jauni žmonės, išsimokslinę savame krašte, juntantys tyrą tautos pulsą, nesuterštą prieškarinių atgyvenų drumzlėmis. Juozas Keliutis buvo vienas iš ryškiausių tokių naujos kartos atstovų.

Keliutis ieškojo pastovios bazės savo visuomeniniams idealams ugdyti ir pačiam bręsti. Jis patyrė, kad redaktoriavimas jau esančiai periodikai šitokio pastovumo nesuteikia. Po didelių svarstymų ir apmąstymų, raginamas bendraminčių, pagaliau ryžosi šiam daug atsidėjimo pareikalavusiam žygiui. 1931 metų sausio mėnesį pagaliau išėjo „Iliustruotasis savaitinis kultūros gyvenimo žurnalas“ *Naujoji Romuva*. Jau iš pirmojo numerio buvo matyti aiškiai ryžtingas apsisprendimas ir toli siekiantis pramatymas. Pirmosios laidos pirmajame puslapyje jam pavyko praveisti įvadinis straipsnius tokių aukštai esančių asmenų, kaip arkivyskupo metropolito J. Skvirecko ir Lietuvos respublikos prezidento A. Smetonos. Abu straipsnius, kaip bažnytinį ir valstybinį aukščiausių autoritetų, atspausdino kartu, lygiagrečiai dviejose skiltyse. Tai buvo akivaizdus simbolinis tonas žurnalo vedamajai minčiai: konsoliduoti visas pajėgas suderintam lietuviškos kultūros darbui, slopinti susiskaldymą, ieškoti naujų kelių visose krašto gyvenimo srityse — politikoje, moksle, literatūroje, religijoje ir kt.

Reikia pastebėti, kad Juozas Keliutis patyrė nemažą opozicijos tokio žurnalo leidimui. Keisčiausia, kad ji kilo iš ideologinių artimų asmenų, iš krikščionių demokratų politinio sparno. Esą šitokių darbų jis skaldysias katalikų politinį frontą, kuris bandė apimti kuo plačiausias pozicijas, įjungiant net parapijas ir

bažnyčias. Čia ir kilo nuomonių skirtumai tarp įvairių asmenų religinėje ir visuomeninėje veikloje. Jie buvo sunkiai sprendžiami. Kilo net gandai, kad *Naujoji Romuva* neišeis. Iš įvairių asmenų pareiškimų buvo jaučiama, kad žurnalo daug kas laukė ir laiko aplinkybės tokio leidinio šaukėsi. Pvz. kun. Tumas-Vaižgantas labai apsidžiaugęs pamatęs išspausdintą pirmąjį *Naujosios Romuvos* numerį — „džiaugiaus kaip vaikas“ (V. Maciūnas, *Aidai* 1982 m. nr. 1, 40 psl.). Pradžioje daug kas, ypač akademinė visuomenės dalis, kultūriniai atstovaujanti lietuviškai šviesuomenei pamažu atlietuvėjančiame Kaune.

Suderintam lietuviškos kultūros darbui jis sėkmingai subūrė didelį skaičių to meto žymių asmenybių iš įvairių gyvenimo sričių ir žurnalo bendradarbių. Tarp jų: prof. K. Pakštas, V. Sidzikauskas, dr. J. Puzinas, J. Gabrys, M. Dobužinskis, prof. S. Kolupaila, dr. Z. Ivinskis, dr. A. Macina, K. Baras, J. Pauperas, A. Smetona, A. Brakas, L. Natkevičius, G. Galvanaukas, St. Barzdukas, I. Malinauskas, P. Skardžius, dr. A. Puodžiūnas, K. Inčiūra, dr. M. Vorobjovas, J. Miltinis, J. Kupionis, P. Šliažas, plk. Skorubskis, Vydūnas, Tumas-Vaižgantas, A. Šerkšnas, J. Maniukas, P. Raulinaitis, A. Tarulis ir didelis skaičius kitų. Veik visi jie buvo jaunesnės kartos. Daugelis jų atsidirė tremtyje, paryškinančioje tą didįją tautinę tragediją, praradimu apimlėsusių taip labai reikalingų žmonių jos dvasinių vertybių atstatymui. O kiek jų kankiniais mirė baisiose Sibiro taigos priverstiniuose darbuose vien už tai, kad buvo pasivieninę savo krašto lietuviškai kultūrai. Kiti — po keuriadešimties metų sklinkies — darbuojasi tėvynėje. Nemažą dar jų gyvų ir darbščių laisvame pasaulyje tebetiesia savo gyvenimo aklą tautai ir toli likusiai tėvynėi: dr. A. Macina, K. Bradūnas, Č. Grincevičius, A. Valeška, K. Karuza, V. Trumpa, A. Gsčaitis, A. Grauslys, P. Jonikas, V. Petraitis, B. Brazdionis, A. Vaičiulaitis ir daug kitų.

Subūrusi tokį didelį skaičių iškilų bendradarbių, *Naujoji Romuva* savo turiniu apėmė plačias gyvenimo sritis. 1938 metų priešpaskutiniame komplekte (1940 m. ji buvo okupantų likviduota) ji skirsto taip savo apimties turinį: Filosofija, Religija, Visuomeniniai klausimai, Teisė, Ekonomika, Politika, Auklėjimas ir Švietimas, Etnografija, Kalba, Grietieji mokslai, Dailė, Teatras ir muzika, Kritika ir literatūros istorija, Poezija, Beletristika, Istorija ir atsiminimai, Archeologija, Architektūra ir urbanistika, Geografija ir kelionės, Kariuomenė ir sportas, Foto ir radijas. Šitokia plati žurnalo apimtis, užpildyta kiekvienos srities kvalifikuotais straipsniais, *Naujosios Romuvos* komplektuose sukūrė gyvenimišką tautos rūpesčių ir pasiekimų enciklopediją.

Juozas Keliutis, tačiau, nepasitenkino vien skaitančia visuomene. Jis stengėsi, kad *Naujosios Romuvos* puslapiuose iškeltos idėjos būtų gyvos, veržlios ir išgyvenamos kiek galima platesnių sluoksnių. *Naujamajai Romuvai* plačiai pasklidus visoje Lietuvoje ir susilaukus populiaraus priitarimo, buvo įsteigta *Naujosios Romuvos* bičiulių sąjunga. Jos oficiali paskirtis buvo ugdyti Lietuvoje krikščioniškos kultūros ir tautinės civilizacijos mintį bei vispasiškai remti žurnalą, reikalaujantį vis didėjančių lėšų. *Naujosios Romuvos* bičiulių skyriai buvo susikūrę kone visuose pagrindiniuose miestuose. Savo veiklos programose jie šaukdavo diskusinius posėdžius, kuriuose aptardavo aktualias kultūrinio (Nukelta į 2 psl.)

Mokslų akademijos Lietuvių kalbos ir literatūros instituto Vilniuje kiemo vartai.

Viename laiške Vakaruose esančiam rašytojui Juozas Keliutis rašė: „...mano nespausdinti veikalai, gausios literatūrinės ir meninės studijos gali Respublikinės bibliotekos ir Mokslų akademijos rankraščių skyriuose. Jie nacionalizuoti. Nacionalizuotas ir visas mano asmeninis archyvas. Bibliotekose saugomi ir „Naujosios Romuvos“ komplektai ir jie man neprieinami“. (*Draugas*, 1983 m. balandžio mėn. 30 d.)

Idealizmas ir tragizmas Juozo Keliuočio gyvenime

(Atkelta iš 1 psl.)

gyvenimo problemas ir ieškodavo kelių joms išspręsti. Kaip įžvalga į jų veiklą, galima paminėti 1938 metų gruodžio 12 dienos bičiulių pokalbio temą Kaune: „Mokyklos problema Lietuvoje“. Buvo iškelti ir aptarti įvairūs trūkumai mokyklinėje sistemoje ir nurodytos jų sprendimo priemonės. Kalbėjo J. Keliuotis, Ig. Malinauskas, K. Bauba, A. Maceina, P. Slavėnas, dr. A. Juška, prof. Pakštas ir dr. P. Skardžius. Tema vispusiškai išgyvendinta su dideliu įsijautimu ir paskelbta ištiesai gruodžio 31 dienos numeryje visuomenės dėmesui.

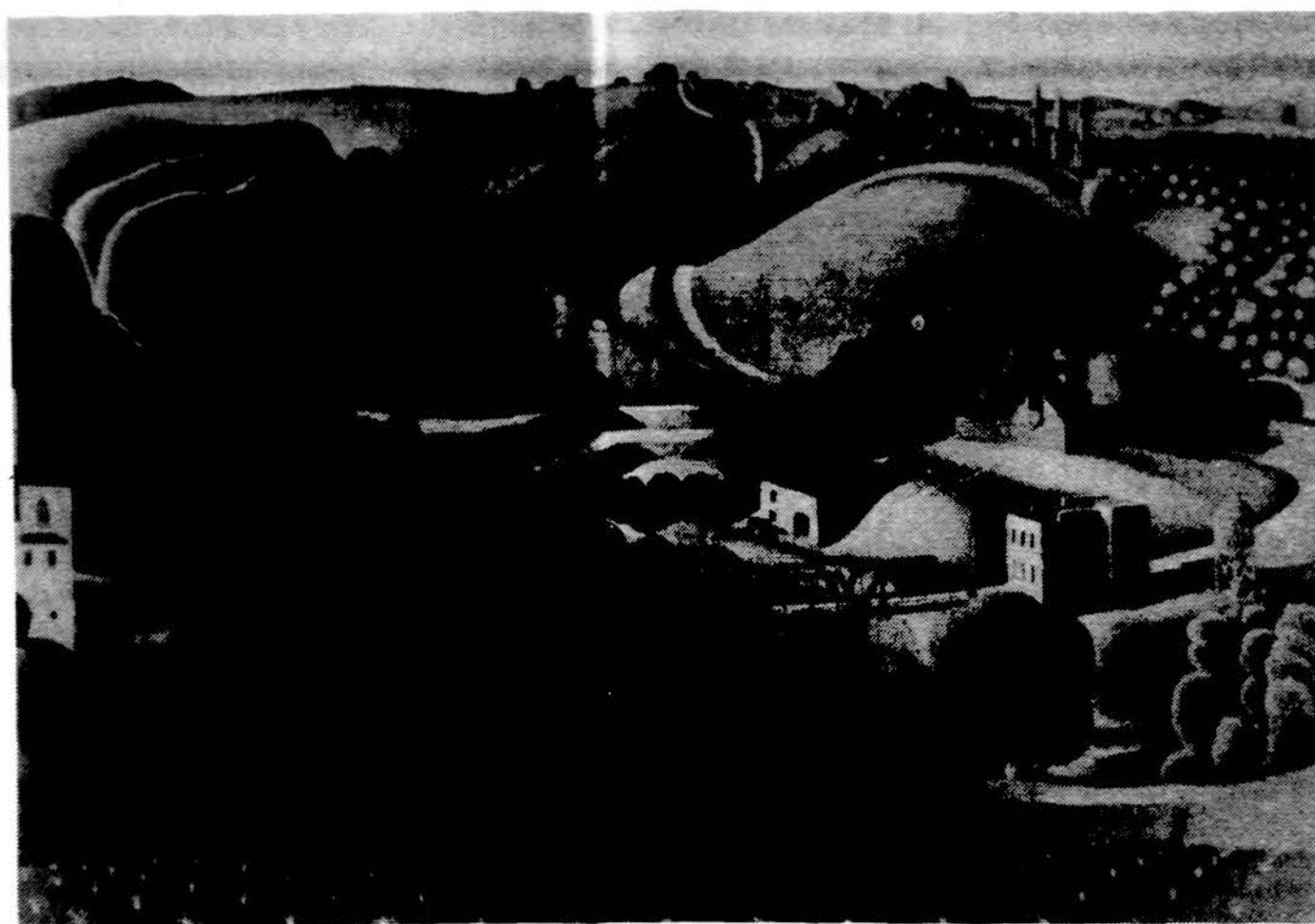
Naujosios Romuvos finansinė būklė buvo nelengva. Nustebau, kai 1936 metų vasarą buvau paskiriamas žurnalo administratoriumi. Prisiminimai stebina, kad tais laikais jauni žmonės dominavo Kaune lietuvišką pasaulį. Visur įsijautė ir dar svarbiuose įsipaigojimuose. Perimdami tokias svarbias administracines pareigas, buvau dar neseniai išsokęs iš paauglio amžiaus. Sodžiuije jauno vyro subrendimo kriterijumi buvo atitarnavimas kariuomenėje. Aš dar buvau prieškaruomeninio amžiaus humanitarinių mokslų studentas. Didelį rūpestį kėlė žurnalo finansinė būklė, nes su kiekvienu laiku reikėjo apmokėti sąskaitas, o joms ne visada sekėdavo sutelkti lėšų. Pagrindinės žurnalo pajamos buvo prenumerata — 20 litų mėtam, moksleiviams 25 nuos. nuolaida. Tai gan aukštas mokestis. Skaitytojai neskubėdavo laiku susimokėti. Paskatinti laiku sumokėti prenumeratą administracija skelbdavo dovanas knygomis. Pz. prieš 1938 metų pabaigą buvo skelbiama, kad prenumeratoriams, užsimokėjusiems iki sausio 20 dienos, bus siunčiama jau spausdinamas Petro Cvirkos novelių rinkinys *Kasdieniškos istorijos* ir Jono Marcinkevičiaus romanas *Nemunas plaukia*. Kitos pajamos buvo iš gan negausių skelbimų, kuriuos dėdavo įvairios prekybos įmonės. Didžiosios lietuvių kontroliuojamos įmonės kaip Maistas, Lietūkis, Pienocentras ir kt. duodavo retkarčiais skelbimus daugiau kaip parama spaudai. Perėmęs pareigas, suskautau pakelti skaitytųjų skaitį patame Kaune, suplanavęs sistemą, ją kažkodėl skelbiau kaip „amerikonišką“. Buvo išleista pagerinta Kalėdų laida, pasiūta pagal telefoną abonementai knygų visiems, kurie turėjo aiškias lietuviškas pavardes. Už kelių dienų telefonų kreipiausi, pranešdamas apie Kalėdų dovaną ir žurnalo leidimą

nusprendimą, kad kalbamasis asmuo pilnai kvalifikuotas būti *Naujosios Romuvos* kultūrinio žurnalo skaitytųjų šeimos nariu. Kaune žmonės nebuvo išsivarginti šitokių kontaktų, tai, stebėtina, daugiau pusė sutiko, kad jiems būtų siunčiama *Naujoji Romuva*. Ir suprantama, telefonus tada turėjo daugiau pasiturintys, aukštesnio išprusimo žmonės, o taip pat intelektualai ir valdininkijos sluoksniai. Tokiu paprastu būdu buvo sužvejota daugiau negu 1000 naujų skaitytųjų.

Šio epizodo visiškai nederėtų čia minėti, jeigu ne faktas, kad šis tariai „amerikoniškas“ įvykis nebūtų pakeitęs visą mano gyvenimo kryptį. Kitiems asmenims vėliau administruojant žurnalą, buvo iškilusios diskusijos, kad vertėtų daugiau susidomėti Amerikos lietuvių *Naujosios Romuvos* prenumerata. Man buvo gerai žinoma, kad kai kuriuose Amerikos miestuose *Naujoji Romuva* turėjo net po kelias dešimt nuolatinių skaitytųjų. Didokas skaičius kitų „keisčiausių“ vardais pavadintų vietovių, kur žurnalas buvo siunčiamas. 1939 metų pabaigai išgarsintoje New Yorko Pasaulinėje parodoje Lietuva taip pat dalyvavo ir nemaža turistų bei atstovų ten vyko. Buvo nutarta pasinaudoti tokia specialia proga praplėtimui *Naujosios Romuvos* ir jos idėjų Amerikos lietuviškoje visuomenėje. Pagal diskusinį planą buvo numatyta suorganizuoti specialią Amerikos lietuvių laidą, įsteigti *Naujosios Romuvos* bičiulių klubą ir surasti galimybių pakelti prenumeratorių skaičių. Kadangi dar vis buvau žinomas kaip sėkmingas suradėjas naujų skaitytųjų „amerikonišku būdu“, tai paskyrimas man ir teko.

Prisimenu, kai 1939 metų vėlyvos vasaros saulėtą vidurdienį traukiniui riedant per lygius, priekusiu jėgą laukus, atsivėrė kinai keletui mėnesių su pamiltu Sūdovos kraštu, visai neprašytas, kad dideli istoriniai įvykiai atkubą jau tik dienų laiko tarpais. Rytprūsiose pasitiko raudonos vėliavos su svastikos ir tokios pat lygumos ir nuostabių lietuviški vietovardžiai suvokietintomis galūnėmis. Visur jautėsi antilieniški nusi-teikimai, gal todėl kelivai ir tar-nautojai buvo ypač draugiški lietuviams. Vienas jaunas pareigūnas pasigyrė, kad Hitleris suvienys Vokietijos žemes. Jis labai nustebo, kai jam priminiau, kad Rytprūsiai lietuvių tautos žemė ir nurodžiau čia pat pro traukinio

(Nukelta į 4 psl.)

Grant Wood

Stone City, 1930

Grant Wood paroda Chicagos meno institute

SAULĖ JAUTOKAITĖ

Šių metų sausio 21 d. Chicagos Meno institute buvo atdaryta paroda, pavadinta „Grant Wood — The Regionalist Vision“.

Amerikiečių dailininkas, grafikas ir namų bei spalvoto stiklo langų projektotojas Grant Wood (1891–1942) gimė ūkyje netoli Anamosa, Iowa, kur jis praleido savo vaikystės dešimtį metų. Tėvui mirus, jo motina su vaikais persikėlė į artimiausią miestelį Cedar Rapids. Čia būsimasis dailininkas augo, brendo ir mokėsi. Baigęs gimnaziją, meno pradėjo mokytis Minneapolisio meno mokykloje ir tęsė Chicagos Meno institute. Vėliau mokytojaudamas, pasitaikius proga nuvykti į Paryžių, kur tapė peizažus impresionistiniu stiliumi. Bet jis buvo labai nepatenkintas savo darbais. Besilankydamas Miunchene, gerai išstudijavęs olandų ir vokiečių senuosius meistrus, nusprendė susirasti sau naują stilį. Jis pasisavino šiauriečių menininkų aiškų realizmą, stiprią liniją, aštrią šiaurietišką šviesą, grynus spalvas.

Dailininkas Wood, grįžęs iš Europos į Ameriką, taip, kaip ir mūsų grafikas Paulius Augustas, kuris grįžęs iš meno studijų Paryžiuje toliau piešė

Žemaitijos vaizdus, pradėjo tapyti lowos vaizdus. Jis sakė, kad jam reikėjo nuvykti į Paryžių, kad įvertintų lowos gamtą. Ir kaip šioje parodoje matome iš joje eksponuotų 90 meno darbų, dailininkas tikrai įvertino. Dabar jis tapė tikrąjį lowos kaimo gyvenimą. Jo temos pagrindinis veikėjas yra ūkis su jo gyvu ir negyvu inventoriumi. Jo ūkis yra idealizuotas. Vietoje įprastinės perspektyvos, autorius susiformavo savo geometrinę sistemą taip, kad gamtos vaizdas matome iš viršaus, su visa jo panorama. Wood ūkis yra labai tvarkingas, švarus, su preciziškai apšvietais kukurūzų ir javų laukais, spalvotais namais, vingiuojančiais keleliais. Jis tapo savotiškai primityvu, stilizuota, dekoratyvų ūki, kuriame viešpatuoja ramybė, tyla, džiaugsmas. Placios pievos, geltoni apšvietai laukai, žali medžiai, stilizuotos pakalnės, banguojančios kalvos yra išgauti dailininkui būdingu stiliumi. Jis savo smulkiu ir kruopščiu teptuku braižė gamtą atvaizduoja vis besikartojančiais, išsiplėtiniais rutuliais, trikampiiais, kvadratais. Jo linija yra laisva, laki, raityta, griežtai skirianti vieną spalvą nuo

kitos. Paviršius yra dailus, iliuzinis, realistinis. Paveikslas „Appraisal“ (1931) aiškiai skiriami ūkininkės šurkščios medžiagos apsiustą nuo miestietės dailaus, brangaus palto.

Bet Wood nebuvo tikrai paviršutiniškas ūkio ir gamtos tapytojas. Jis tapo tokio ūkio gyvenimą, kur žmogus yra žemės apdirbėjas ir jos prižiūrėtojas. Pz. kūrinyje „Dinner for Threshers“ (1934) atvaizduoja pietaujančius darbininkus, susirinkusius po javų kūlimo, kai kombainai dar nebuvo perėmę jų darbo. Arba paveikslas „Death on the Ridgeland“ matome besikeičiantį ramų gamtos vaizdą su besivyviančia technologija. Asfaltuotu keliu nerūpestingai lekia modernūs automobiliai, su nesuduriantis su sunkvežimiu. Dailininkas labiausiai pagerbia ūkį kūrinyje „Breaking the Prairie“. Artojai aria žemę, o apacioje parašyta Daniel Websterio posakis: „Kada prasidės žemės arimas, kiti menai paseka. Todėl ūkininkai yra žmogaus civilizacijos įkūrėjai“.

Be ūkio gyventojų: arklių, karvių, vištų, paršiukų, dailininkas tapė ir portretus (savo, seers, motinos) ir kitų, išgautų fabulų scenas. Žinomiausias jo portretinis paveikslas

Kertinė paraštė

(Atkelta iš 1 psl.)

nori žmogus jas pasekti, gali kaklą išsinarinti, bevartydamas galvą. Tuo tarpu amerikiečiai, per metus išleidami šimtus tūkstančių naujų pavadinimų, laikosi tam tikros disciplinos ir knygų nugarėlėse užrašo deda iš viršaus į apačią. Lietuvoj daroma atvirkščiai, nors patogiau būtų amerikietiškoji tradicija. Mūsų knygai lentynose daugiau lemia bičiuliaus ir glaustis su Lietuvoj leidžiamais leidiniais, todėl būtų tikslu ir prisilaikyti to patogumo. Juk ar nepanašiai mūsų kalbininkai rekomendavo ir didelę dalis spaudos laikosi tenai išdribtų kalbinių normų, vietoj abejotinų nukaltų naujadarų. Dar keisčiau, kada leidėjai, išleidami į pasaulį serijinius leidinius, neišlaiko net savo pačių tvarkos. Sakysim Lituanistikos instituto suvažiavimų darbai, svarios mokslininkų studijos, ne tik išleisti ne vienodo aukščio, bet ir nugarėlėse pavadinimai uždėti vienu tomu iš apatios į viršų, kitų atvirkščiai. LKM akademijos leidiniai, kol buvo neįrašomi į kietus viršelius, žymėjo vienodai, bet įrašant

yra pavadintas „American Gothic“ (1930). Jis nutapė miestelio dantištą — ūkininko drabužiais ir šake vienoje rankoje; šalia stovi dailininko sesuo. Šis paveikslas, pirmą kartą išstatytas Chicagos Meno institute, sukėlė įvairias reakcijas, kurios Wood išgarsino ne tik kaip dailininką, bet ir jam suteikė rajoninio (regional) menininko vardą.

Ilgijęs šį vardą, nuo 1935 Wood buvo rajoninio (Amerikos Vidurio vakarų) meno puoselėtojas. Jis važinėjo po kraštą su paskaitomis, įsteigė meno koloniją, dėstė lowos universitete. Jo manymu, menininko kūryba turi kilti iš intymios aplinkos pajautimo. Jis sakė, kad jis pasirinkęs lowos vaizdus ne todėl, kad jie manęs, jog jie yra gražesni už kitus, bet todėl, kad jis juos geriausiai pažino. Lowos kalneliai ir pakalnės buvo jo kasdieninio gyvenimo dalis. Dailininkas neturi vykti į užjūrį tam, kad surastų savo kūrybai temų ir išmokyti sve-

duota laisvė. O tuos kietais viršeliais juk norima pasiūti ir į pasaulio mokslines bibliotekas.

Kalbant apie serijinius leidinius, bendram vaizdui kenkia, kai viršeliai ar nugarėlių užrašai neišlaiko tam tikro stiliaus. Sakysim, dėl spaustuvės pakeitimo Lietuvių literatūros istorijos I tomas visai nepanašus į kitus tris tomus. Nepavyko išlaikyti harmonijos nei tokiai gerai serijai kaip Krikščionis gyvenime arba didžiausios mūsų serijai — Lietuvių enciklopedijai. Žinoma, dėl techninių kliūčių. Tokie, rodos, menki neobulumai gerai knygai neatleistini, užkliūva pirkejo ar skaitytojo akį ir bent kiek nuvertina leidinį.

Knygos išvaizda, jos estetinis apipavidalinimas, serijiniuose leidiniuose stiliaus išlaikymas, lentynose sustatytų knygų patogus pėrgimas be varginančio ir erzinančio galvos kraipymo tegul kalba apie mūsų pagarbą ir meilę rašytam žodžiui, apie mūsų kultūrinį lygį. Laikas atsiskaityti nesikalbėjimo, atsitiktinumo, partizanškumo, bent planuojant knygos išvirsinę pusę.

C. G.

timo stiliaus. Jis pramatė, kad menininkai pasilikis namie ir įsteigs meno centrus kiekviename Amerikos rajone, kaip kad darė dailininkai Thomas Hart Benton ir John Stuart Curry. Bet šis pramatytas rajoninis menas trumpai gyvavo. Dailininkui Wood anksti mirus, tradicinis realistiškas kelias pasuko į besiveržiantį iš Europos siurrealizmą ir abstraktizmą. Be to, tuomet jo kūryba meno kritikams atrodė siaura, tautinė, parapiinė. Užėjus karui, jo meno darbai visai buvo pamiršti. Šiandien, po ilgesnės laiko perspektyvos (kaip paprastai menams reikia pragyventi), įžiūrėta ir pripažinta, kad jo kūriniai kaip tik ir yra vertingi todėl, kad jie yra siauri, tautiniai ir parapiiniai. Dailininko Grant Wood kūrinuose atsispindi gili pagalba kasdieniniame Amerikos praieities gyvenime.

Grant Wood paroda Chicagos Meno institute vyks ligi šių metų balandžio 15 dienos.

Jurgis Jankus

Užmiršta nuodėmė

Sėsk ant to akmenų, va čia šalia manęs. Nenori? Sakai, aštrus, kietas, nemalonus prisiliesti. Man tai nieko. Pakenčiu. Žinau, kad ne viskas gali būti minkšta ir švelnu. Tikrai dėl to žinojimo ir galiu bet kur sėdėti, nors būtų ir labai kietas ir labai šiurkštus. Svarbu, kad čia galiu žiūrėti į bangas, viena paskui kitą lekiančias ir niekur nenulekiančias. Tavo oda kitokia, pratusi prie švelnumo, ne tiek mačiui, kiek manoji. Manoji nuo visokių vėjų įrambėjusi, kaip kupranugario kupra, užtat jai vis tiek kur sėdėti, kad tik basas kojas plauna tos niekur nenuėinančios bangos, o, į akmenis duždamos, rankas ir veidą aptaško sūriais puralais. Manęs negadina nei jų sūrumas, nei vėsa. Jie mane tikrai paliečia ir vėl nurieda, kaip nuolatinio skrymosi ašaros. O gal ir kaip nuolatinio praradimo... Bet ar ne vis tiek...

Jeigu nenori sėsti ant aštroko akmenų, tai gulk į smėlį ir paklausyk, ką noriu pasakyti. Nesakyk, kad čia smėlis ne toks, kaip Palangoj, ar Neringoj. Aš ir pats žinau, kad jis ne toks švarus ir daug šiurkštesnis, bet kas gali užtikrinti, kad koks vienas ar kitas grūdėlis nėra atklydęs iš anų pakraštų. Ar nebūtų verta ir prie jo vieno priglusti savo kūno švelnumą?

Negali tikėti? Net taip būti negali? Bet kas kada galėjo tikėti, kad čia aš sėdėsiu, žiūrėsiu į Atlanto platybes ir nematydamas matysiu Baltijos krantą, jo ramumė skendinčias keliaujančias kopas, baltą smėlį apkabinusias kerekšles pušes ir

tave patią. Viskas tebėra gyva akyse ir samonėj, lyg laiko ir erdvės tolumos nieko nebūtų palietusios. Net ir žvejų laivai tebesisupa melsvai žalsvam vandeny.

Juk atsimeni Juozą, tą garbenį, į kurio plaukus būtų galėję sutūpti trečdalis mūsų šilo paukščių. Tu nesutikdavai, sakydavai, jog būtų gražiau, jeigu į juos sutūpdytumėm visas Aleksoto šlaitų peteliškes. Tą patį tvirtini ir dabar. Nesiginčiu. Nesiginčiu tada, nesiginčysiu ne dabar, nors ir nemanau, kad jo tauriai galvai margos peteliškos būtų geriau tikiosios, negu daugiabalsiai paukščiai. Nesiginčysiu tik todėl, kad nenubaidytiau tavęs pačios, kaip peteliškos nuo to nelabai švares svetimo pajūrio smėlio. Vien todėl, kad nesuipytumėm. Kad nepakiltum ir nenuieitum, kol nespėjau visko pasakyti. Juk pati žinai, kad jau spėjau tave pažinti: koks žodis nepatiks, paklisi, nueisi už pusmylio, kad negirdėtum mano gal nelabai išmintingos šnekos, išsitrauksi duonos žiaunę ir lesinsi amžinai alkanas galiai klykiančias žuvėdras, paskum sugrįši, bet jau su savo šneka. Klausinėsi, kodėl jūrų paukščiai netulbia, bet visada tik galiai klykia. Tokiais atvejais tu vis moki paklausti to, ko aš visiškai nežinau. Nenuieisi? Ir net ne kiek nesuipykai?

Taip ir maniau, tik norėjau įsitikinti, ar gyvenimas kiek apdailino aštrumus. Suktas? Aš suktas? Kam dabar toks negeras žodis? Juk žinai, kad suktas niekada nebuvau ir dabar nesu. Gyvenimas tik pamokė kiek atsargumo, tai ir viskas.

Maldauju, nebevadink manęs tokiu vardu. Nebevadinsi? Tik taip netyčia ištrūko? Gerai. Ačiū. Nėpyk ir ant manęs, jeigu besnekan koks žodis išsprūsta. Vis tiek pasakysiu, kad savęs negaliu perlaužti, peteliškių į jo plaukus tikrai negalėčiau tupdyti. Tokia puošmena visiškai netiktu jo būdai. To negalėtų matyti nebent įsimylėjusi paauglė. Atsiprašau, vėl žodis ištrūko. Visas sakiny? Tegu būnie ir visas. Atsiimu ir visą. Bet juk dar neužmiršai? Žinoma, kad neužmiršai. Ir neklausta žinai, kad yra tokių akimirksnių, kurių ir norint negalima užmiršti. Jis tada jau buvo institucija, o mudu dar tik vaikai. Ne amžiumi, bet patirtimi ir branda. Žiūrėjom į jį iš apatios kaip į kalno viršūnę. Jeigu būtų pakalbėjęs, būtų mėtę tapę nebyliai. Kam sakai, kad perduodu. Nė kiek. Manai, kad neatsimenu, kaip buvo, kai profesorius Pranas supažindino ir dar į akis pakartojo visą jo erudicijos ir intelekto amplitudę. Ir aš ir tu tegalėjom tikrai mikioti. Sakai, bet paskum... Žinoma, kad paskum tapom ir draugai, ir bendradarbiai, ir brendom po jo sparnu. Sparčiai brendom jo asmenybės galybėje plūduriuodami.

Klausai, kodėl jį prisiminiau? Buvo priežastis. Ir didelė. Kodėl atsiminiau čia, ne kur kitur? Irgi buvo priežastis, bet tą pasakysiu vėliau. Man ima rodytis, kad iš tos vietos reikia trauktis. Kodėl? Tokį nieką galėtum ir pati suvokti. Ar nematai, kad potvynis prasideda. Bangos man jau siekia ligi pusės blauzdų. Kur nors paima ir nukels nuo tavo nemėgiamo akmens. Kaip šapą ne vietoje atsiradusį. Ne mane vieną, ir tave. Tavo nenuneš? Gal galėtum pasakyti, kodėl tavo ne? Ar neįjauti, kai grįždamas bangos vis po sauja smėlio iš po tavo nusineša. Tai kas? Patogiai

gulėsi bangų iškastoj duobėj? Neapsigauk, vandenynas turi savo logiką. Tik leisk pirštus po nugarą pakelti, pamatysi kaip jis tuoj pakels, pirma pastūmės į kranto pusę, lyg mėginamas parodyti, kad gali tave išgelbėti, paskum pasiims sau. Visiškai sau. Tik ne tave? Sakai, ima tik balius? Tik tuos, kurie jo smarkavimo išsigąsta? Gali čia būti ir kiek teisybės, bet tokia savo teisybė neilgai pagyvensi. Žinau, kad nei Kolumbas, nei Magelanas, nei vikingai jo neišsigando, bet kiek tokių, kurie neišsigando, bet apie kuriuos niekas nešneka. Nešneka, kad nieko nebuvo arti, kai vandenynas sugniauzė juos į savo sauja. Neretai ir tuos kartu, kurie gal būtų prašnekę. Kas žino, gal ir juos suėmė baimė, bet tik tada, kai joks ištęstas nebeturėjo prasmės. Ir aš juk čia nesėdėčiau, jeigu nebūčiau laiku išsigandęs. Tai ar tam gąsdinau, kad dabar leisčiau be jokios priežasties tapti vienu iš tu drasuolių, apie kuriuos niekas nešneka. Ir norėdami negalės šnekti, nes juk niekas nežino, kad aš kaip tik čia atsidiriau. Mėgstu dramatiizuoti? Eik tu... Tu kartais man primeni Juozą. Jis irgi mėgdavo užsispirti. Gal kitaip ir negalėjo. Jei nebūtų mokyjęs užsispirti, nieko nebūtų padaręs. Bet kam tau spirčiai? Kartais pagalvoj, jeigu tavo plaukai patamsėtų, susisuktų garbanom, išmoktum padrikai ir nerūpestingai rengtis, galėtumėt dvynukais dėtis. Iš galvos einu? Nė kiek. Užtikrinu, kad mano galva visiškai vietoje. Tu galvoji kitaip? Žinau ir be tavo sakymo, kad nenori būti jo dvynukė. Ir niekada nenorėjai. Norėjai būti mylimajai, tik jo buvo visiškai kitas jausmas. Ar ne? Tyli? Ir gerai. Kiekvienas myli pagal savo jausmus ir sprendžia pagal savo išmanyką, bet vargas tiems, kurie ne kiek

nenori pasinaudoti kitų išmintimi, išmanyku ar net paprasčiausiu žinojimu. Užtat tu nebesumeti net tiek, kad atplūstų vanduo tuo įms tave kilnoti kaip plūdę. O aš? Aš pasiilpau ant uolų ir vėl sėdėsiu, o ką tu? Nueisi toliau ir atsigulsi į tokią vietą, kur vanduo niekada nebeapsieks? Žinoma, kad gali. Čia laisvas kraštas, niekas už nepaklusnumą bylos nefabrikuos ir į kalėjimą neiki, bet tenai būsi taip toli, kad visiškai negirdėsi, ką rengiuosi pasakyti.

Jau užmiršau? Neužmiršau, tik nesirytų pradėti, nes nežinau, kaip tu reaguosi.

Atsimeni, kaip eidavom mokytis poterių? Poterių buvom išmokyti namie, bet reikėjo, kad klebonas patikrintų ir dar savo paaiškinimų pridėtų. Kartais kuriam nors už varnų gaudymą net už ausies patampydavo. Aną dieną partūpo anos, tada išmoktos, nuodėmės, tai nuėjau pas tėvą Vytautą pasiekolinti katekizmo. Gaila, kad anomis dienomis tėvo Vytauto dar nebuvo. Jis pulki asmenybę, ir nežinau, ar tave nebūtų labiau patraukęs. Bet tiek to. Nesirauk. Aš nieko neteigiū, tik tokia mintis į galvą įlindo, ir vėpeltėjau. Katekizmą gavau, bet nebe tokį ir nebe tą, ant kurio puslapių vaikystę prarajom. Dabar jau visiškai kitoks. Vardai, vardai, bet jame nebeįdau anų pačių baiziausių ir pačių gražiausių nuodėmių. Tiktai Dievo ir Bažnyčios įsakymai. Bet juk ir tuos kartais labai malonu sulaužyti. Bažnyčios gal ne taip, kaip Dievo. Ir suprantama: Bažnyčia ir institucija menkesnė. Bet Dievo... Kas per gyvenimą bent sykį neigėdė svietimos moters, ar moteris svietimo vyro. Ir kiek sykų tas geidimas vien geidimu ir nepailliko. Matau, kad šypsais. Suprantu. Kas

Vienas iš unikumų Amerikos mene — Grant Wood

DALIA KOLBAITĖ

Viena amerikietė kritikė šitaip pasisakė apie Grant Wood: ilgai laikomas meno atsiskyrėliu, keistuoliu, šis tapytojas iš Iowa tapo Amerikos meno pažiba kaip tik todėl, kad jis yra mūsų „Great American joke“.

Tai suprasti galima, iš arčiau pažiūrėjus į Wood kūrinius, ypač į jo šedevrą „American Gothic“ (1930). Šis paveikslas prieš maždaug penkiasdešimt metų laimėjo pavydėtiną Harris Prize, suteiktą Chicago Meno instituto metinėje parodoje. Kūrinį įkvėpė šeimos foto albumo senoviškos frontalinės nuotraukos bei labai būdingas ūkininkų sodybos pastatas viktoriniu stiliumi. Kompaktinis vertikalinis medžio fasadas tapo fonu porai, susidarantiai iš pagyvenusio ūkininko su šake rankoj ir jo jau senstėjusios dukters. Šiems tiek aprašytiems ir apdainuotiems tipams pozavo Wood sesuo Nan ir dantistas dr. McKeely iš Cedar Rapids, Iowa. Faktas lieka faktas, kad ši pora užintrigavo Amerikos vaizduotę, bet Wood nuopelnas buvo juos taip pagauti, kad ligi šios dienos kritikai nesutaria, ar šie asmenys satirizuojami, ar fanatiškai apdainuojami, ar šlovinami, ar tik šiaip sau realistiškai atvaizduojami. Jie įgyvendina stambų protestantų ūkininkų tipus „biblinės juostos“ ruožė. Rūstus, nesisąsąs, kietas, nagingas pionierius įkūnija darbo etiką. Dukrė švelnesnė, bet vis tiek sunkaus gyvenimo mačiusi pana. Portretai nors sąntūris, šiek tiek sentimentali. Bet kas būdingiausia, tai gal faktas, kad pats Wood į juos „per rimtai“ žiūrį, sau po rankovę nusišypsodamas. Šis anekdotiško momento pagavimas yra būdingas ir kitiems kūriniams ir vaizdiniam momentui suteikia jo idomumą. Jautiama budrus protas, pagaunantis momento žaismingumą. Tai būdinga Amerikos folkloriniam kūriniui „Parson Weem's Fable“ (1939). Atvaizduojamas dvasiškis, laikas užuolaidą, kuri atskleidžia įvykį, kai George Washington dar

tebebuvo vaikas. Tai vyšnios medelio nukirtimo scena. Pagautas, Washingtonas prisipažįsta nusikaltę. Šamojus kyla iš to, kad jis, būdamas šešerių metų vaikas, atvaizduojamas Gilbert Stuart portretine dolerio galva (šešiasdešimt metų žmogum). Čia per dantį traukiamas didysis sąžiningumas, „tipiškas“ Amerikos protestantiškai etikai.

Kitas būdingas šamojaus momentas Wood kūryboj sutinkamas jo kūriny „Daughters of Revolution“ (1932). Čia matyti aiški satyra: vidurinio luomo damos susirenka arbatėlės gerti, aptardamos Amerikos Revoliucijos nuopelnus. Bet gal tiek idomu, kad, pagal Wood, jos apalptų, jei susidurtų su bet kokia Revoliucijos realybe ar gyvenimiškumu. Paveiksle pavaunamas pozavimo momentas, kuriame jaučiasi susimaišymo užtušavimas oficialia poza ir kauke. Dama iš kairės itin panaši į George Washington portretą, ir tai su humoru. Tad čia atvaizduojamas siauravasiškumas vardan svarbaus istorijos momento.

Šalia folklorinių momentų Wood tapė Vidurvakarių peizažus. Jis prasitarė, jog tapas Iowa gamtą ne todėl, kad ji gražesnė ar kuo būdingesnė, bet todėl, kad jam ji prieinamiausia, artimiausia jo kasdienybės dalis. Pas jį ūkininkų namai, kaip iš faneros statyti, turi ryškų amerikietiško charakterį, būdingą Vidurvakarių kultūrai. Čia jis patapo žinomas kaip Vidurvakarių regionalistas menininkas — taip artimas amerikiečiui, ieškančiam sau šaknų. Wood savo karjeros pradžioje gamtą tapė impresionistiškai. Paryžiaus įtakoj, vėliau išsidirbo savita stilių, iš dalies, įtaigaujamą flamandų meistrų, matytų Miunchene. Šio įtaigavimo išdavo išgaunamas standresnių formų bei linijų realizmas su tokiu aiškumu, lyg per padidinamąjį stiklą būtų matoma. Technika puikiai apvaldyta. Taip pat pasiėmęs modernią kompozicinę prieigą, jis tapo geometriniai stilizuotas „raštus“, būdingus Art Deco ornamentikai. Tuo išgauna apvalus

Grant Wood

Amerikos gotika, 1930

mus — kalvų, dirvonų, slėnių. Wood šiek tiek primitivina peizažą, bet jis tai daro šamoingai.

Būdamas itin susijęs su gyvenimiškais ir Amerikos folkloru, Wood labai mėgo regionalistų sąjūdžio literatūrą ir tapo jos propaguotoju mene. Skaitė paskaitas, sakė kalbas, važinėdamas per visą Ameriką. Įsteigė meno koloniją, dėstė meną Iowa universitete. Menas, pagal jį, turi išplaukti iš kūrėjo supančios aplinkos. Nereikia po užsienio traukti, kad išmokytų naujų stilių. Reikia dirbti, tik dirbti. Jis troško, kad Amerikos menas liktų namie ir kūrėjas išsiskirtų į savo aplinką. Vieniems Wood pažūrį ir meną ir gyvenimą atrodo provincijai ir labai jau siaura bei pavojingai nacionalistinė. Kitiems ji atidengia būdingus bruožus krašto, kuris, turėdamas tiek daug ir pasiekęs tiek daug, dar tebeieško savo veido būdingesnėse gyvenimo bei kultūros apraiškose. Grant Wood reikšmė šiandien yra ta, kad per jį Amerikos meno srovę sugrįžo figūratyvinio meno svarbą. Susidomėta žmogumi, gamta.

„Kalnų gėlytė“

Eilėraščių knygutė *Kalnų gėlytė*, parašyta Birutės Šlaugutės-Nalies, yra skirta patiems mažiausiems mūsų skaitytojams. Autorė, pati būdama mama, stengėsi žiūrėti į pasaulį vaiko akimis. Eilėraščiuose kasdienybę supina su fantazija, kas laikui vaiko vaizduotei yra natūralu. Neatskiriamas vaiko draugas meškiukas yra vyriausio veikėjo draugas per ištaisytią knygą. Lengvais ir žaismingais žodžiais aprašoma gamta. Saulėtas rytas, upelis, miškas — aplinka, kurioje gyvena autorės eilėraščių veikėjai. Iš pasakos paimtas nyktukas, skridimas debesėliu, kalnai, jūra įpina pasakiškos fantazijos į visą eilėraščių pasaką.

Eilėraščiai lengvai surimuoti, daug mažybinių malonybinių žodžių. Žodynas gana platus, tad šių dienų riboto žodyno vaikučiai gali kilti daug klausimų, kuriuos turės atsakyti mama. Knygutė papuošta dailininkės Dianos Kizlauskienės spalvotomis iliustracijomis. Kaip žodinis tekstas, taip ir iliustracijos kasdienybę supina su fantazija. Čia miškas, gėlytė, upeliukas, vaikas ir meškiukas, o ten nyktukas ir vaikas apkabinęs debesiuokas. Bendras įspūdis — knygutė išleista gražiai ir patraukliai.

Aušra E. Jasaitytė

Iš šiuolaikinės amerikiečių poezijos

SEKLŲ KELIONĖ

Ir vėl jos keliauja...
ten, kur sustos,
augš medžiai.

Iš voveraičių nešiojamų
riešutų
daugiau riešutų atsiras.
Augalų dygliai keliauja sau smagiai
žvėrelio kailyje;
ir vėjas išnešioja žiedadulkes.

Kieno nors pietūs bus
kai kurių iš jūsų kelionės pabaiga...
GREGORY CORSO

Apie šią išskanėjimo vietovę
pulkas raudonų žibintų nutūpė...
CHARLES REZNIKOFF

Dvi moterys gyvena manyje;
viena iš jų —
nekalta, paprasta...
šviežių brožų,
kvepianti obuoliais arba žole...
kukliai apsigręngusi —
ir jos šviesiai rudi plaukai
lygiai sušukuoti.

Ji geros širdies, labai švari;
be pretenzijų ir be vaizduotės.

Gi ta kitoji, audringa,
mėnulio paveikta mergaitė,
arba sena moteris, arba abidvi;
dėvinti ir opalus, ir skarmalus —
plunksnas ir įplyšusių tafetinė suklele.
O, ji moka daug keistų dainų;
ir nėra geros širdies.

DENISE LEVERTOV

Grant Wood

Revoliucijos dukters, 1932

norės palikti skanėstą neragautą, nors ir ant svetimo stalo... Tiesa, dar užkliuvau septynias didžiulias, o daugiau nieko. Net ir tų kazin kiek svetimųjų neužtikau, net ir patios baisiausios prieš šventąją Dvasią, kurios atleidimo, nebeatsimenu, būtų reikėję šauktis vyksupo ar paties popiežiaus, neberadau. Pavydas suėmė, kad šių dienų vaikai daug lengviau išeiti į gyvenimą. Ko dabar juokies, juk aš nieko juokingo nepasakiau? Kad man partpo katekizmas? Koks ryšys gali būti tarp katekizmo ir Juozo? O yra. Ir didesnis, negu galėtum pagalvoti. Ir vis tebekikeni. Nuo ko? Nuo mano žodžių ar nuo bangų kutinimo?

Aš lipu aukščiau. Ta banga jau vos nuo sėdynės nenukėlė. Ir tu lipk. Juk ji ir tave skersą susuko, o kita gali kazin kur nublokšti. Ar nori mane priversti, kad šokčiau į bangas tavęs gelbėti? Nenori? Ir gerai, kad nenori, nes ir aš nebe toks plaukikas, kaip anais metais, kai tave ties Kulautuva iš Nemuno traukiau. Eik. Pasėdėsim pečius surėmę kaip senais laikais. Jeigu bijai akmenų aštraus kietumo, keleliopai sulankstysiu rankluostį, sėdėsi kaip fotelį. Čia ir atsiremti yra kur. Jeigu nenorėsi remtis į uolą, galėsi remtis į mane. Taip pat, kaip mėgdavai anoms dienoms, kai dar nežinojai, kad pasaulyje yra Juozas. Mėgstu gundyti? Žinoma, kad mėgstu. Kas nemėgsta? Ir tu pati nuo tos nuodėmės nesi laisva. Bet šį kartą negundau. Tik noriu, kad būtum arti ir viską girdėtum. Ir rankluosteio nereikia? Tai aš apsirikau? Gyvenimas ir tavo odą ir pušies žievę pavertė? Iš širdies atsispašau. Maniau, kad tavo dienos visada buvo pilnos tokio pat švelnumo, kaip tos, kai augom ir brenom kartu. Net nepagalvojau, kad tenai tikrai parsidavusių oda tegali būti

švelni, o tu niekada negalėjai parsiduoti. Gerai, gali mėginti ir taip. Čia ir uola ne tokia aštri, kaip tenai apacioji. Čia ji audrų nugalinti kaip šilkinė, kaip kūdikio skruostelė. Žinau, kad ne tokie kietai, bet tokie pat švelnūs. Tik perbrauk delnu, paliesk pirštų galais. Ar ne kaip aksomas? Na va! Iš anksto žinojau, kad taip pasakysi. Taip, kaip visada: „Eik su savo aksomu tenai, kur net karaliai pėsti vaikšto“. Tu visada mėgai negražius pasakymus įrikuoti į taurių žodžių rikes, kad puošniau išiegtų. Pasakysiu, kad toji tavo žodžių rikė net nelabai puošni, bet... Tu vis tiek nori žinoti, kam man prireikė katekizmo. Labai paprastam reikalui. Norėjau patikrinti, ar yra jame kas nors apie nuodėmę žmogui. Ne Dievui, ne Bažnyčiai, bet žmogui. Aname senajame nebuvo. Buvo draudžiama nusidėti Dievui, Bažnyčiai, net atekirai šventajai Dvasiai, bet apie žmogų nieko. Turbūt jie galvojo, kad tokiame pačiame, koks pats esi, nusidėti negalima. Naujame apie žmogų irgi nieko neradau. Sakai, kad tik be reikalo savo vargę galvą kvaršinu? Sakai, kad nusidėdamas Dievui, nusidėsi ir žmogui. Kazin. Matau, kad galvoji, vadinas ir tau ne visiškai aišku. Iš kur žinau, kad galvoji? Pažiūrėk į savo dailią kaktą, ir pati suprasi. Tiesiai tarp antakių atsirado stati raukšlė kaip Panamos kanalas. Galvok, bet vargu ar ką beįsigalvosi. Įstatymas liepia mylėti žmogų, bet jeigu nemylai, nusidėsi nebe žmogui, nusidėsi Dievui. Sakai, ar ne vis tiek? Turbūt, kad ne. Juk žinai, kad buvo laikai, kai žmogų kankino, žudė, ant laužo degino, ir tą darė iš meilės. Žudė, kad išgelbėtų žudomo sielą. Kaip tau atrodo, ar tuo aktu jie nenusidėjo žmogui? Nusidėjo iš meilės, gelbėdami, nepažudyti norėdami. Dievui patai-

kaudami, nusidėjo žmogui, ar ne? O kas daroma iš pataikavimo mažesniems vertybėms: valstybei, partijai? Gelbėdami, kad žmogus nenusidėtų valdžiai, partijai, grupei, klikai, nusidėda jam pačiam. Kalambūrai? Nesiginčiju, gali būti ir kalambūrai. Bet ar aš kaltas, kad kartais kalambūrais ir tegaliu kalbėti. Be jų ir tu pati kartais negali apsieiti. Ar svarbu forma, svarbu, kad pasakai teisybę. Verčiau muštis kalambūrais, negu kumščiais ar bombomis.

Ko dabar šypaisi kaip sfinksas dykumos pakrašty? Kaip žmogui nusidėjo Juozas? Gerai, kad sumeti, kur suku. Aš dar jo nepaminėjau, o tu jau galus mezgioji. Mezgioji gerai, tik ne tuos galus. Apsuk juos atžagariai, tada mūsų mintys visiškai sutaps. Tau dar nepasakiau, kad neseniai gavau jo laiška. Kam tylėjau? Mėginau nusišėpti? Neslėpiau ir nemėginau slėpti, net į tą pusę nepagalvojau, tik taip išėjo. Reikėjo pagalvoti. Reikėjo pačiam vienam susitupėti. Kai tik sužinojau, kad jau grįžo iš Gulago, kai tik sugraibiau jo adresą, tuoj ir parašiau, ir porą siuntinių nusiuntiau, bet praėjo kiek laiko, kol iš jo išgirdau. Jo laiškas atėjo tik prieš keletą dienų. Slėpiau? Nuo tavęs? Net į galvą nebuvo atėjo, tik kurį laiką buvau nuo jo apsvaigęs. Jis man atvėrė teisybę, kurią ir pačiam pergyvenus nelengva būtų tikėti. Parodyti? Parodyčiau kartu su džiaugsmu ir su ašaromis. Kai dabar galvoju, reikėjo jį rodyti kiekvienam, kuris tik apie Juozą nors kiek yra girdėjęs. Net ir tiems, kurie apie jį nieko nežino. Dabar duotiau visiem, bet nebūčiau. Ne sarmata net prisipažinti, kad nebūčiau tik per savo paties žioplumą. Užvakar jį skaičiau toj pačioj vietoj, kur dabar sėdim. Jūra buvo šiurkšti. Dasišiaušusi. Buvo nuotaika kaip

tik jo laišku. Skačiau pats vienas, skaičiau garsiai, šaukte šaukiau jūrai, kad ir ji išgirstų kaip žmogus moka suniokoti žmogų. Daug geriau, negu ji tas uolas. Pats nežinau kodėl, gal reikėjo nuo veido nusibraukti bangų pūslus, gal net ir ašaras, kad pasidėjav laiška ant akmenų, kaip tik ton vieton, kur dabar tu sėdi, pūstelėjo vėjas, ir laiškas, kelis kartus plastelėjęs ore, nuklendė į vandenį. Banga pasigavo, pakėlė aukštyn, lyg norėdama parodyti, ką turi, suvėlė putose, sugrūdė tarp akmenų, tiek ji ir temė.

Kodėl nešokau gelbėti? Beveik, beveik. Vos susilaikiau. Iš impulso net žingsnį žemyn žengiau. Buvo tik refleksas šokti ir pagauti krinantį daiktą. Dabar beveik džiaugiuosi, kad susilaikiau. Juk niekas, nei tu, nei Juozas, nebūtumėte norėję, kad bangos mane būtų sudaužiusios, sumaitojusios ir tas pačias uolas, ant kurių tu ne prieštūsi nenorėjai. Bet laiškas? Dieve mano, laiškas? Taigi, laiškas. Tik popieriaus nebera, o laiškas tebėra gyvas galvoje. Ir širdyje. Labiausiai širdyje. Jį tiek sykių skačiau, kad moku beveik mintinai, ir tiek sykių išgyvenau, kad širdy jis tebebus gyvas ir tada, kai visus žodžius būsiu užmiršęs.

Bet ką jis rašė? Žinoma, kad pasakysiu, nes akyse matau ne tik kiekvieną žodį, bet ir kiekvieną jau drebantį ranka rašytą raidę. Pirmą tik noriu pasiaiškinti, kodėl čia tave atsitempiau. Laišką juk galėjau persakyti bet kur. Kur nors parko pavėsy, ar kurioj nors pajūrio kavinėje. Mane čia traukia kvailio viltis, kad rasiu tą popieriaus lakštą kur nors prie uolos priplaktą. Druska permirkusi, gal nebeįskaitoma, bet tikrąjį relikviją. Šventą, atėjusį iš pniekinto žmogaus rankos ir širdies.

Gyvenimas plaukia į mirtį,
kaip kad upės į jūrą.

Gyvenimas yra šviežias —
mirtis man: druska.
J. V. CUNNINGHAM

Žvėris, kurio taip norėjau,
nepateko į pasaulį...
Girdžiu jį verkiantį, verkiantį,
kai sėdžiu šitaip, atokiau
nuo gyvenimo.

KENNETH PATCHEN

(Iš anglų kalbos vertė D.S.)

Gregory Corso (g. 1930), buvęs kalynys, padienis darbininkas, jūrininkas, dabar gyvena New Yorke. Yra išleides septynis poezijos rinkinius, laikomas svarbiausiu „Beat generation“ mokyklos poetu. Jo kūrybai būdinga utopinė žmogiško gyvenimo vizija — poetai kuria, o per jų kūrybą tobuleja žmogiška sąmonė, pats žmogus ir visas gyvenimas.

Charles Reznikoff (1894—1976) — teisininkas ir žurnalistas, bet šių profesijų atsisakęs, norėdamas visiškai atsieti kūrybą. Šalia poezijos rašė romanus ir istorines apybraižas. Jo tematikoje svarbiausią vietą užima Izraelis ir žydų tautos istorija.

Denise Levertov (g. 1923), anglė, tapusi JAV piliete 1956 m., dėstanti universitetuose, viena svarbiausių vadinamos avangardinės amerikiečių poezijos praktikuotojų, pasižyminti labai aiškiu, taupiu, bet gaivalingu stiliumi. Jos eilėraščių rinkiniai pažymėti daugeliu svarbiųjų JAV poezijos premijų.

J. V. Cunningham (g. 1911), anglų literatūros profesorius, vertėjas, mokslinių veikalų redaktorius. Poezijos yra sukūręs nedaug, bet gabi apvaldęs epigramos formą, į ją įjungdamas subtilų humorą.

Kenneth Patchen (g. 1911), rašo poeziją, prozą, vaiznėją po krastą, skaitydamas literatūros vakaruose savo kūrybą, dirba kaip grafikas ir knygų iliustratorius. Yra išleides arti 20 poezijos rinkinių. Jo kūrybos ryškiausias bruožas — jausinė energija, su kuria poetas išsako savo meilės ir neapykantos.

Taigi klausyk ir kiekvieną žodį gaudyk taip, lyg jis eitų ne iš manęs, bet per tą jūrą ošimą ateitų, iš jo paties lūpų. Klausyk taip, kad visa širdim pajustum, kokia baimė nuodėmė yra nusikalsti žmogui. Nesukubek, nerauk savo gražios kaktos, nes pati vargu ar kada nusidėjai. Kad kazin kada mane pastūmė į šalį, to jokia nuodėmė nelaikau. Tas anapus mūsų valios. Ne tavo valioj, kad nuėjai kitu keliu, ne mano valioj, kad maniję tebesi tokia pat gyva, kokia buvai anomis dienomis. Ir Juozas savo laiške apie jokiąs nuodėmes nekalba. Nei apie Dievui, nei apie Bažnyčiai, nei apie valdžiai, net nei apie žmogui, bet visas jo laiškas didžiuliu balsu šaukia dangaus keršto, jeigu toks kerštas kur nors yra, ar kada kur nors buvo. Žiūrėk, ką jis rašo. Ir rašo labai paprastai: „Tavo siuntinius gavęs, atsisgavau. Bent manau, kad atsisgavau. Šioji pavalgęs, žmoniškai, beveik poniškai, apsirėngęs, gerai pasižiūrėjęs į veidrodį. Tikėsi ar ne, bet aš savo veide pamaciau išbraižytą visos Sovietų Sąjungos žemėlapi. Jeigu kada nors kas būtų sakęs, kad mano veide užtekt vietos įbraižyti tokiame milžiniškame žemėlaidžiui, tokį būčiau kvailio pavadinęs, o dabar pats matau, kaip žmogus gali suklysti. Jame tilpo ne tik žemėlaidis, bet ir pats varganiausias sielovaizdis. Žiūriu ir negaliu atsistebėti, kaip į tokį nedidelį plotą galėjo tilpti ne tik visas kraštas, bet ir visas to krašto gyvenimas. Ir dar idomiau... Seniau būčiau pasakęs: „dar tragiškiau“, bet dabar daugelis tragiškų įvykių virsta tik idomiais, savotiškai paprastai nepaprastais reiškiniais. Juk žinai, kiek anais laikais turėjau gerų draugų (Nukelta į 4 psl.)

Idealizmas ir tragizmas Juozo Keliuočio gyvenime

(Atkelta iš 3 psl.)

langus praskrendančius lietuviškus vietovardžius. „Bet čia vokiečių kultūros žmonės“ — pareiškė jis. „Bet čia lietuviško kraujo žmonės“ — jam atsakiau. „Jūs turbūt nepritariate Hitleriui, nes jis skelbia, kad kraujas nustato tautybę?“ Jam patariau pagalvoti, ar jis tik nebūsimas lietuvis, ir paklausiau pavardės. Jis spruko ir daugiau nebesasirodė. Tikriausiai, tai dar vienas mūsų tautos skaudžios istorijos prarastas brolis. Stebėjau Mažąją Lietuvą ir liūdečiau.

Traukiniui skubant per lenkų koridorius pasirodė keletas ju geležinkelio pareigūnų, žemo ūgio ir apspėjusios uniformomis. Ūkinis vaizdas pro langus atrodė skurdus. Giliau Vokietijoje šen ir ten buvo matyti grupės jaunų vyrų, rikiuotės sustojusių. Aišku, mobilizacija. Berlyne buvo jaučiamas būstų trūkumas, Sovietų Rusijos: ar ji tikrai militariai pajėgi, ar tik didelė iškamša.

Turėjau retą progą paviešėti Anglijoje. Tai buvo paskutinės taikos meto dienos prieš kruviniausią pasaulio istorijos aušrą. Europoje vis tvinko gresminga politinė padėtis. Naujausiais rinkimais kovai paruošė didžiųjų valstybių kariuomenės ir diktatorių argancija kelė nerimą ir įtampą. Blogiausi nujautimai greit pasitvirtino: transatlantiniam mūsų laivui viduryje Atlanto skrodžiant iškilią bangą, mus pasiekė žinia, kad prasidėjo karas. Samysj sukėlė radijo pranešimai, kad pora dienų vėliau iš to paties Liverpolio uosto pasku mus išplaukės britų keleivinis laivas „Athenia“ nuskendo, vokiečių narlaivio susprogdintas. 120 asmenų žuvo, kiti, paplūdius iriam vandenyn, atskubėjusios pagalbos buvo išgelbėti.

„Athenia“! Tai buvo laivas, kurio pats buvau turėjęs išplaukti. Mano bičiuliai Anglijoje, norėdami pratęsti viešnagę, buvo pasiryžę perkelti laivokartę tam laivui. Taip jau jie buvo padarę su dviem ankstesniais laivais. Akivaizdoje įvykusios tragedijos dabar galėjau tik džiugauti dėl užsipyrimo viešnagės ilgiam nepratęsti. Susirūpinęs dėl įvykių Europoje, artėjau prie Amerikos krantų, kuriuos taip pat lemti galia buvo palikęs mano tėvas, išplaukdamas aplankinti Lietuvą prieš pat Pirmąjį pasaulinį karą, ir todėl niekad negrįžti.

New Yorkas skendėjo spaudos ir radijo garsinamos karo įvykių sensacijos. Daug nerimo ir netikrumo nuojauti išgyveno Pasaulinė paroda (New York World's

Fair), kurioje tarp įspūdingų įvairių valstybių paviljonų buvo įsirengusi patrauklių paviljonų ir Lietuva drauge su Latvija ir Estija. Visų lietuvių mintys krypo Lietuvon, kurią greit palietė išliepsnojančio karo įvykiai: mobilizacija, žygis į Vilnių ir nerimą keliančios sutartys su Sovietų Sąjunga. Būdamas paskelbtų mobilizuojamų vyrų amžiaus, kreipiausi į Lietuvos konsulatą New Yorko patarimo dėl karinės prievolės. Buvau painformuotas, kad mobilizacija neličianti Amerikos žemyn esančių Lietuvos piliečių.

Tokiai padėčiai esant, skubėjau užmegzti ryšius dėl specialios *Naujosios Romuvos* Amerikos lietuvių laidos ruošimo, o taip pat naujų prenumeratorių talkos. Greit patyriau, kad karo sukeltos nuotaikos buvo nepaveiklios vakar dienos tautinių, kultūrinių ir religinių pasiekimų gvilinimui, kai rytojaus rūpesčiai lietuvių tautai buvo visų mintyse. Komunikacija su Lietuva greit pasunkėjo, ypač spaudos gavimas pasidarė nereguliarus. Mano kontaktuoti asmenys specialios *Naujosios Romuvos* Amerikos lietuvių laidos ruošimą ir prenumeratos talką esamose sąlygose laikė nerealiu, o ir asmeniškai realizuoti faktai greit užbėgo už akių: Anglijoje transatlantinė laivų bendrovė „Cunard White Star“ pranešė, kad visi keleiviniai laivai mobilizuoti kariniams tikslams. Grįžimui į Lietuvą laivokartę suspenduojama iki karo pabaigos... Karui plectiantis nutrūko ryšiai su Juozo Keliuočiu ir *Naująja Romuva*, kuri sovietinės okupa-

Algis Regis, pakeliui į Ameriką, vidury Atlanto, 1939 m. rugėjo mėn. 1 d. išgirdęs, kad Europoje kilo karas, guodžiasi, grodamas lūpinę armonikėlę.

cijos buvo likviduota drauge su kita Lietuvos patriotine, kultūrine ir religine spauda.

Tragiškus okupacijų padarinius Lietuvoje jautriai išgyveno lietuviškoji visuomenė JAV-ėse. Tai ryškėjo pokalbiuose, renginiuose ir pasiryžimuose besalyginiai remti visas JAV karo pastangas, nes vyriausybės nariai ir spauda nuolat užtikrindavo, kad kova vykdoma dėl visų tautų laisvės. Tokių užtikrinimų skatinama, lietuviškoji visuomenė visoje Amerikoje noriai dalyvavo propagandiniuose renginiuose, pirkė laisvės bonus, aukėjo kraują JAV kariuomenės kraujo atsargoms. Man prisimintina įspūdi paliko Lietuvių kraujo diena Chicagoje. Gretimose palatose aukėjo kraują ir garbingos atminties Lietuvos konsulas Petras Daužvardis drauge su daugeliu savo tautiečių.

Negalėjęs grįžti Lietuvon dalyvauti rezistencijoje, įstoja savanoriu į JAV kariuomenę, besirušiančią Europos invazijai. Čia pat patyriau amerikiečių visišką nesuvokimą kitų tautų laisvės troškimuose. Įstoja į JAV kariuomenę kaip sąjungininkas, atstovaujantis prieš nacius besipriešinančiai jų okupuotai Lietuvai. Mano požiūriu, prieš bendrą priešą kariaujanti ten, kur tuo laiku esi, ir nėra reikalo dėl to atsiskaityti savo idealų ir identiteto. Karinio dalinio vadovybė, tačiau, reikalaudama, kad pat į tuojau priimti Amerikos pilietybę. Tai padaryti griežtai atsakiau, pareiškdamas, kad tokiu atveju esu pasirengęs atsisakyti savo karinę tarnybą JAV kariuomenėje. Amerikos pilietybę priėmiau tik grįžęs, po karo, paskutinę dieną kariuomenėje, pareiškėjęs, kad visos karo metu politinės kalbos buvo tuščiaudurės ir kad galutinai karo laimėjimas buvo skirtas ne tautų laisvei, bet Sovietų Rusijos imperializmui praplėsti.

Prabėgus trisdešimčiai metų, ryžausi aplankyti Juozą Keliuotį Vilniuje. 1971 metų liepos mėn. nelaukiai paskambinę telefonu, nustebusio Keliuočio buvau pakviestas aplankyti jo bute Antakalnyje. Nuvykau. Išvydęs mane, jis greit pasako ant kojų — maniau, kad apgėbtai grįžusių reportuoti po tokio ilgo laiko. Bet jis stvėrė glėbį švarkui, palta... ir stipriai jais apkamšė telefono priimtuvą. Pastebėjęs mano nustebimą tokiu jo veiksmu, paaiškino, kad imasi atsargumo priemonių, kad negirdėtų skelbimų. Tik dabar jam laisvai atsidus, galėjęs pradėti megzti toli praieityje likusių įvykių gijas. Pastebėjo, kad esame veik neap pažįstami pasiekę per tuos ilgus dešimtmėčius, gyvendami skirtinguose pasauliuose. Išsitarė, kad jei telefoninė

Rašytojui Kazimieriui Barėniui, gyvenančiam Londone, Anglijoje, paskirta JAV Lietuvių Bendruomenės 1983 m. literatūros premija už romaną „Beragio ožio metai“ (Chicago: Ateities literatūros fondas, 1982). Premija skiriama JAV LB Kultūros tarybos sudarytos komisijos, knygas atrenkant iš 1982–83 metų grožinės literatūros knyginių derliaus ir prisistatant rankraščius.

niame pasikalbėjime nebūtų išryškėjusi mano „amerikoniska“ tarsena, jis visą reikalą būtų palikęs nauja provokacija ir atsiskalbė. Iš pašnekesio buvo galima jausti, kad Juozas gyveno nuolatinėje įtampoje ir netikrumo. Skundėsi pašlijusia sveikata, nuolatinio nuovargio. Atrodė labai išblyškęs ir pasenęs. Pagaliau gi, septyniadešimt metų!

Butė buvo apšviesti įvairios literatūros, nemažai prancūzų kalba. Sakėsi Vilniuje esant laikomas „prancūzistu“. Vertimų reikalais jį krepiausiai net valdžios įstaigos. Tai teikia jam kuklias atsitiktines pajamas. Peleninėje buvo daug nuorikų. Nusiskundė dažnai jaučiamis fiziniai ir dvasiniai išblyškę, tik užsirišusių grįžtančių pajėgos, pajuntas dvasinį polėkį kurti, rašyti. Nuo pat jaunystės skyręs save Vakarų kultūros pasauliui, labai domėjosi jo įvykiais ir pokarine gyvenimo eiga. Norėjo viską girdėti apie prabėgusių laikų draugus, bičiulius ir jų pasireikšimus laisvajame pasaulyje. Jo kalboje buvo

jaučiama neišsakoma dvasinė nuoskauda ir apmaudas gyvenimo lemčiai, atskyrusiai jį nuo bendravimo su artimais žmonėmis ir idėjomis, išugdžiusiomis jame plačius kurybinius polėkius ir reikšmingus visuomeninius pasiekimus dar labai ankstyvame amžiuje.

Skaudūs buvo Juozo Keliuočio išgyvenimai mūsų tautos genocido laikotarpiu, sovietams „išvadavus“ Lietuvą. Drauge su šimtais tūkstančių kitų nekaltų tautiečių jis buvo nuvestas 25 metų tremties į šiaurines Sovietų imperijos sritis prievarčioje ir didžiame varge baigti gyvenimą. Taip atsitiko, kad aukštai iškilę sovietinės rašytojų draugijos pirmininkas ir asmeniškas Stalino draugas Ilija Erenburgas bandė gelbėti kai kuriuos rašytojus, be aiškios priežasties atsidūrusius ilgų metų tremtyje. Išgirdę apie tai drąsiai Keliuočio draugai kreipėsi į Justą Paleckį, buvusį *Naujosios Romuvos* bendradarbį, įtaigaudami jį reikalauti, kad Keliuotis būtų paleistas. „Jūs

nezinote ką kalbate“, pareiškė Paleckis. Prašymas paleisti Keliuotį reikštų deklaruoti, kad Sovietų Sąjungoje nėra teisingumo, kad teismo sprendimai turi būti panaikinti. Kas gi šitaip gali daryti, juo labiau jis, nebūdamas teisininku. Jis pats bemačiantis durtų ten, šiaurėje. Tačiau vis dėlto Paleckis nenusisuko visškai nuo Keliuočio; jis patarė, kaip būtų galima bandyti jį gelbėti. Tokios pastangos esą galimos tik iš Maskvos. Jeigu ten yra drąsulių, valiojančių kištis į Sovietų teismų sprendimus, tai jis duotų palankų Keliuočio pareiškimą, bet tik tokiu atveju, jeigu enkavedistai patys tokio pareiškimo iš jo pareikalautų. Iš tiesų, metams pralinkus, Erenburgas pastangomis, enkavedistai kreipėsi į Paleckį reikalaudami informacijos. Po kiek laiko Keliuotis buvo paleistas ir grįžo į Vilnių.

Grįžo, bet neilgam. NKVD didžiūnams nepatiko, kad jį išreikalauja teismo baumė „liudies priešui“ buvo panaikinta. Kelios dienos pralinkus, Keliuotis buvo pašauktas NKVD įstaigon ir išgirdo, kad jam liekiama nauja byla. Dabar teismas jam skyrė ne vieną, bet tris baumes — 25 metus už antikomunizmą, 25 metus už nacionalizmą ir 25 metus už kosmopolitizmą, iš viso 75 metus. Keliuočio ypatingu teisiniu atveju, jam protestuojant, buvo leista apeliuoti. Jam pavyko įrodyti, kad neįmanoma būti nacionalistu ir kosmopolitu tuo pat metu, nes tai esančios viena kitai prieštaraujanti doktrinos. Keliuotis „laimėjo“... Teismas nubraukė 50 metų baumės ir paliko „tik“ 25 metus! Taip jis ir vėl nusikaltėlių vagonais buvo nutremtas į ledinuosą šiaurę baigti savo žemišką kelionę.

Būdamas silpnos sveikatos ir dar liguistas, Juozas Keliuotis nesitikiėjo tokiose sąlygose ilgai išverti. Bet po kelių metų jam ir vėl „nusišypojo laimė“. Dabar Sovietų imperijoje viešpatavo Chruščiovas, sukrėtęs visą komunistinį pasaulį Stalino pamerkimu. Chruščiovui „išaukus“ peržiūrėti stalinistines bylas, Keliuočio buvo pritaikyta amnestija ir jis vėl grįžo į Vilnių. Grįžo suvargęs ir palaužta sveikata. Dabar jam pasiūlė rehabilituoti — „atstatyti“ save kaip rašytoją, prisipažįstantį ir pasmerkiantį praeities klaidas ir savo talentą įjungiant į socialistinio gyvenimo kelius. Jam siūlė gerą pensiją salia būsimų naujų išpareigojimų algos. Jis viską griežtai atmetė, pareiškdamas: „Aš nesu kiaušė ir su kiaušėmis nieko bendro nenoriu turėti“.

Atsisakęs mainikauti idėjomis, Juozas Keliuotis turėjo kęsti skurdžią buitį. Ne kartą jam siūlė val-

diskas atostogas sveikatai pataisyti Nidoje prie Baltijos jūros, bet kiekvieną kartą jis atsisakė, nepasitikėdamas enkavedistais, kurie jį nuolat sekė. Jis rimtai įtarė, kad tokią progą jie lengvai galėtų panaudoti juo atsikratyti; pvz., įsodinę valtėlę ir ją apversdami. Tokia praktika jau buvusi naudota, atsikratant kitais nepageidaujamais asmenimis.

Tolimesnis susirašinėjimas su Juozu buvo retas ir netikras. Jis negaudavo kai kurių laišku, kaip ir jo laiskai dingdavo. 1982 m. rugpjūtio 22 d. sulaukęs 80-ties metų amžiaus sukaikties, Juozas Keliuotis džiaugėsi, daugelio aplaustas Vilniuje ir pasveikintas. Ypač jį pradžiugino, kai jo sukaikties proga paminėjau laisvę, kad jis prisimintas Amerikoje, gi ypač plačiai *Draugo* kultūriniam priede ilgais Bern. Brazdžio ir Adolfo Valskio studijiniais straipsniais ir nuotraukomis. Tas suteikė jam laimės. Vis prašė, kad juos jam prisiečiau. Tai stengiausi net dviem skirtingais atvejais, bet siūsti straipsniai jo nepasiekė.

Vėliausiam laiške, rašytame 1982 m. gruodžio 12 d. Vilniuje, jis dar vis sielvarato dėl tų jo labai laukiamų straipsnių iš laisvo pasaulio tarmas: „Gaila, kad iki šiol negavau iškarų iš laikraščių, kuriuose buvo apie mane rašoma. Turėtų jas pasiųsti patys laikraščiai. Jos laisvai adresuotas pasiekia“. Deja, tokių džiaugsmo cenzūra jam neleido patirti. Cituoju Juozo Keliuočio tame pačiame laiške nusakomą jo fizinę ir dvasinę būklę: „Dėkoju už naujienas... Jos idomios ir reikšmingos... Sukakties minėjimas pasibaigė Lietuvoje ir užjūryje. Bet rūpesčiai nesibaigia. Jų net didėja. Vis daugiau sleigia metų našta. Gyvenu visiškai vienas. Nėra kas manimi rūpina. Mano sąlygomis kitaip neįmanoma. Bet dar rašau ir dar svajoju. Kartais mane aplanko rašytojai ir darbininkai ir muzikai ir mokslininkai. Aš visados mylėjau ir dabar tebemyliu gyvius, tyrus žmones, nors kruvinai kėntiu dėl kai kurių jų bukaprošikumo, per didelio jų egoizmo ir per didelės neapykantos. Tas sukelia manye ilgą tragišmą jausmą, kuris mane lydi visą gyvenimą“.

Tai buvo paskutinis Juozo Keliuočio atsiliepinimas iš tėvynės. Jo bičiuliai ir buvusios bendradarbius pasiekė žinia, kad 1983-tųjų metų kovo mėn. 25 dieną *Naujosios Romuvos* kūrėjas ir redaktorius, savo metu susipietęs apie save pažėgiusius lietuviškos kultūros puoselėtojus visam kraštui, baigė savo žemišką kelionę. Patyręs ypatingai žiaurios prievarčinius bandymus savo gyvenime, jis pasiliko iki mirties ištikimas savo jaunystės idealams.

Papierio suplakė, bet nesuplakė nei jo turinio, nei dvasios. Labai panašiai, kaip tenai. Ten jie suplakė, sulaužė, suanavo daugybę žmonių. Milijonų kankinių kaulais nuklojo tundra, taigas, tyrumas ir dykumas, o kitais milijonais sudarkytų sielų tebekloja gyvenimo dienas ir naktis. Užsimoję marionetėmis pripildyti žemę. Argi tai nėra pati didžiausia nuodėmė žmogui. Nuodėmė, apie kurią nekaltai joks katekizmas. Gal net didesnė už tą, kurią senasis katekizmas vadindavo nuodėme prieš Šventąją Dvasią.

Tu krūpčioji. Ir savo gražią galvą purtai. Gal ir taip. Gal pasakiau per daug. Gal pasakiau, kad laisvą taip sukrėtė, jog kitaip pasakyti ir nebegalėjau. Normos turi kokios nors būti. Net ir žmogui. Net ir žmogui, kuris valdo. Kitaip pasaulis... ne, ne pasaulis, bet žmonija gali išprotėti... Kaip neprotinga, lyg pats būčiau beprotybės prieangyje. Sėdžiu ant uolos ir kalbu pats su savimi. Žmonės vaikščioja pajūriu po vieną, poromis ir net būriais. Visi turi savo kalbas, savo mintis, o aš deduosiu besikalbą su tavimi, nes žinau, jog niekas kitas ne dalelės nesuprastų to, ką gali suprasti tu. Nors nežinau, kur esi, bet žinau, kad suprastum. Suprastum, net jeigu tavo tik kaulai būtų likę kur nors „didžiosios tėvynės“ platybėse, nes ir nežinodamas žinau, kad tavo dvasia buvo stipresnė už kūną. Juk tau Juozas niekada nebūtų tapęs pariu net ir už aukso maišą, ir aš nebūčiau. O gal? Purtai galvą? Atleisk, kad suabejojau. Tik. Ne tik tik, bet ir džiaugiuosi, kad yra, kurie neišgąsta galingųjų pažeminto žmogaus. Smagu, kad mano svaitiojimus nors mirazas patvirtina, bet ar jis gali ką nors pakeisti? Ar mirazas gali gelbėti asmenybę, kurios žudomos vien todėl, kad išaugo į kalnus?

Užmiršta nuodėmė

(Atkelta iš 3 psl.)

gų, rodėsi, amžinų bičiulių. Grįžęs tuoj kėlis aplankiau. Nebepažįsta. Galvojau, kad kuris nors priims kokią dieną pagyventi, kol pats kur nors užsikabinsiu, o gal kuris nors net padės užsikabinti, nes visi jau gerai apsirpatę su naujais vandenimis. Kiti ir geri plaukikai tapę. Bet... Nėra vietos, patys labai susispaudę. Visi laiko neturi, visi labai užsiėmę, visi turi kur nors tučiuojau bėgti. O kodėl taip? Pradžioje kelios dienos, kol suvokiau, kad ne jie, bet aš. Aš juk „beklasės“ visuomenės parijas, pažymėtas Gulago ženklų, kurio pats negali nusitrinti, bet gali sutepti kitą. O kas nori būti suteptas pateptųjų bendruomenėje? Gerai, kad vasara, tai pramiegoti galiu ir Ažuolyne, bet tai jau praėjus. Ką tik nusipirkau bilietą ir šiandien išvažiuoju į Palangą. Sužinojau, kad tenai susirinkę patys geriausi mano bičiuliai: dailininkai, solistai, aktoriai. Kai kurie, sako, jau net ir savo vilas įsitaisę. Tenai niekam nėra kur skubėti, o jūra ir smėlis visų vienoda nuosavybė, neįkainojamas laudies turtas. Taigi ir mano. Nors ir parijas, bet negi kas pasakys, kad parija nevalia tenai net kojų suslapti. Tokioje neutralioje vietoje seniai nutrūkusius... Ką aš čia šneku. Ne nutrūkusius, bet nutrūkusius ryšius sumezgioti, atnaujinti, išsišalinti, atsiverti, tik sau vienam tesakomus žodžius kitam pasakyti. Įsėdau į autobusą su labai pašviesėjusia nuotaka. Niekada nebuvau gamtos garbintojas. Ją gimiau, joje užaugau, ji man buvo daiktas, kuris yra. Geras, brangus, būtinis, bet ne garbintinas. Aš skendau minties gy-

venime. Mano svajonė buvo besustingstancius savo krašto kurybinius polėkius pastumti daugelį dešimtmečių į priekį. Norėjau, kad taptumėm vakarinės Europos dalis. Kad ne tikėtai susilygintumėm, bet nors kai kur taptumėm jai pavyzdžiu. Juk mažos tautos tik tada tampa vertingos, kai sužimba kurybinė šviesa, šviesesnė už didžiųjų spindėjimą. Tu pats gerai žinai tą mano svajonę, jos pilnas tebesu ir šiandien. Jos nenužudė nei teroras, nei Gulagas. Nepersiauklėjau“.

„Kai buvau vaikas, bukindavau žalius neprinokusius obuolius. Nebukinti tokie obuoliai buvo neskanūs, greitai atsidavdavo dantys. Paimdavau kieta obuolį ir tol daužydavau peilio kriaušėmis, kol obuolys tapdavo minkštas, kol po oda visos virsdavo obuoline kose. Taip mūsų režimas bukinio mane. Jiems buvau kietas, neįkandamas, gaisus. Nuo mano gaisumo jiems dantys šipo, tai ir bukinio. Ar jiems pasisekė, nežinau. Greičiausiai, kad ne. Žmogus nemėgsta kančios, nemėgsta skausmo. Skausmo ir kančios baimė dengia tikrąją mano būseną. Kartais ją dengia net ir nuo manęs paties. Jaučiu, kad viduje esu ir galiu būti visiškai laisvas, bet atsitinka, kad net krūpteliu, kai mintys nejučia pasileidžia sena vaga. Krūpteliu, nes pasivaidena, jog gali jas išgirsti, kam nereikia girdėti. Kad išgirsta tas, kuris į mintį atsakys nebe mintimi, bet jėga. Galėtum žinoti, kad fizinės jėgos visą gyvenimą nemėgau, bet išėjo taip, kad turėjau po jos jėga linkti. Nepalinkau. Gal kur ilaužė, bet tas taip neseniai baigėsi, jog bijau teigti vienaip ar kitaip. Galvoju, kad ne. Ir jaučiu, kad ne, bet niekada negali pasakyti, kokią staigmeną atneš rytoj. Gal nuo to nežinojimo ir laukiai sukelia kitokių jausmų. Visiškai kitokių, negu kada nors kitada. Žiūriu pro

autobuso langą į linkstančias rugių varpas ir noriu sušukti, kad autobusas sustotų. Išlipčiau, įbristčiau ir glostytčiau duonos pilnas varpas. Duonos, kurios Gulago metais traukė trūkio. Žinau, kad galiu šaukti, prašyti, kiek pajėgdamas, autobusus nestos. O jeigu ir sustotų, tai tik išmesti proto netekusį keleivį, bet nestovėtų ir nelauktų, kol prisikvėpsiu gimtųjų laukų dvasios. Ima didelis noras, nebe noras, bet troškimas, išlipti bet kur, kur tik autobusus sustos, ir paklajoti po laukus ir pievas. Nors tol, kol ateis kitas, ar dar kitas, bet tą norą užgnaužiu. Taip gniaužiu, kad, rodos, girdžiu, kaip jis glanzdomas subraška, kaip ne sykį girdėjau subraškant patį save laužomą. Užgnaužiu, nes žinau, kad neturiu teisės nei Palangon važiuoti, nei kur noriu išlipti, nei su kuo patinka pašnekėti. O gal tik persivaizduoju. Gal nieko nebūtų, jeigu ir išlipčiau, gal kitas autobusas net su tuo patiu bilietu priimtų, bet įkalta baimė sako ką kitą. Sako, kad reikės aiškintis, ko išlipau, su kuo kalbėjau, kam ką perdaviau, ko važiuoju į Palangą. Mėginu daugybę tų klausimų mintimi nubraukti į šalį, bet jie įžūlūs, akieplėiški, nesileidžia net pajudinami, kaip nepajudinami yra šios, pasaulio beatodairiškiausios, sistemos tardytojai. Tai sėdžiu ir leidžiuosi vėžamas, kaip leidžiasi milijonai tos palaimintos tvarkos paniekintųjų. Ar ne keista, gal net kvaila, kad nebemoku savo paties krašte gyventi. Palangoje tas pat, kas Kaune, kas Vilniuje. Tų, kurie tapo suminėti, čia nėra. Yra tik tie, kurie išlopo aukštyn. Jie čia vaikšto saulės įdegti, vėsinasi jūroje, bet aš jiems parijas. Bijo su manim susnekti, bijo ištiesios rankos paliesti. Kad nesuistęptų. Aš čia labiau raupsuotas, negu kitur. Net ir patys artimiausi bičiuliai, su kuriais, išskodami Lietuvai šviesesnio kelią, valandų

valandas prašnekėdavome, šalinasi. Pamatę ateinantį pajūrių, apsisuka ir skuba atgal, kad neužsikrėstų, kad nerekėtų aiškintis, kad netaptų pastumti karjeros laiptais žemyn. Vargdai, jūs vargdai. Kaip paleistuvės. Leidžiatės niekinami, stumdomi, minami po kojomis, kad galėtumė būti sotūs, kad galėtumė užsimauti minkštos odos užsieninius batus. Pasiutę vargdai. Šimtą sykių vargseni už mane, kuriam nei savo Palangoje nėra kur galvos priglausti. Kai naktys gražios, nakvoju kopose, pušyne, tada ir užmiegu ir pabundu su Viešpaties žvaigždėmis akys. Vakar buvo blogiau. Lijo. Pasidėjus įslinkau į atvirą verandą, įispraudžiau į kampą ir permiegojau, bet visada taip nebus. Kas nors pastebės ir išvars, o jeigu neišvars, tai pašauks policiją, bet pradedu apsiapsti, nebe taip bijau. Kitaip nebebus, negu buvo. Kūną jau ganėtinai aplaužė, bet dar yra ir ko laužyti, nes tebevaikštav savo kojomis. Buvo tokių, kurie grįžo, bet nebevaikštė. Kiek visiškai nebegrižo. Tai kas. Jų dvasia tebegyvena. Jie tvirtėsi už tuos, kurie gyvena negyvi. Liūdna, kad mano karta nusigrįžo, bet ji ne pasaulio galas. Ateina jauni žmonės, kuriems principai yra svarbesni už vietą. Šiandien diena vėl graži. Su vienu tokiu jaunuoliu ilgai šnekėjau pajūry. Stebėjau, kad jis manęs nevengė. Nevengė nė mano minčių. Smagu darėsi, kad ateina nauja karta, ir vien dėl to nesigailiu atklydęs į Palangą, nes pajutau, kad mano likusios dienos gal irgi turės šiosios tokios prasmės“.

Tai jo žodžiai, ne mano, nors ir mano persakytai. Galėjau kur žodžius sukeisti, galėjau, jausmo pagautas, koki ir savo pridėti, bet tik toki, kuris laiško esmės nepakeitė. Jo esmė tebėra gyva, nors patį laišką bangos seniai į nieką nesuplakė.